

Morgenbladets kronikk 25. juni 1952

Blokadepolitikk kontra nøytralitet

Av overlæge Johan Scharffenberg

II

DEN britiske minister i Oslo, Sir Cecil Dormer, innledet allerede 5. september 1939 forhandlinger med utenriksminister Koht om en handelsavtale, men den ble først sluttet 11. mars 1940.

«Forhandlingene gikk langsommere og bitrere [more acrimoniously] enn mellom Storbritannia og Sverige. Britene hadde mer omfattende midler til press på Norge, og dette sporret norsk motstand; den virkelige årsak til forsinkelsen var imidlertid at Norge hadde en sterkere frykt for tyske represalier, og samtidig var mer frihet til å søke høye inntekter fra Storbritannia enn sitt naboland.»

Professor Medicott nevner ikke de «more extensive means of pressure» som ble brukt mot Norge, skjønt han sannsynligvis har full rede på dem. Koht opplyste i Stortinget og utenrikskomiteen at det ble truet med å stoppe kulltilførselen og endog med blokade.

Det var to sett forhandlinger, den ene i London mellom Norges Rederforbund og Marine Department of the Board of Trade, senere Ministry of Shipping, om leie av norsk tonnasje, den annen mellom en offisiell norsk handelsdelegasjon og representanter for Ministry of Economic Warfare, dels i London, dels i Oslo.

Det var den sammenheng mellom disse forhandlinger at den norske regjering ønsket å oppnå en rimelig handelsavtale som vederlag for store innrømmelser i tonnasjespørsmålet. Den britiske regjering hadde mest

interesse av å få tonnasjeavtalen i orden for senere å kunne forhale handelsavtalen og gjøre mindre innrømmelser i den enn Norge ønsket.

Den første forhandling om tonnasjen begynte i slutten av september, men strandet bl. a. på det engelske skambud om betalingen (det nevner Medicott ikke). Den nye delegasjon med skipsreder Thomas Fearnley som formann begynte forhandlingene 24. oktober og forlangte — etter Medicotts mening — overdrevent høye frakter: «The delegation demanded excessively rates for charter and war-risk insurance, and there were differences of opinion as to the war zones in which the ships might be used».

Avtalen ble sluttet 11. november og sikret de norske redere frakter nesten dobbelt så høye som det opprinnelige engelske tilbud.

Men da Norge ikke syntes å skulle få en rimelig handelsavtale til gjengjeld, lot Koht Rederforbundet forhale skipsleveringene. Dette forstod englenderne, og under forhandlingene med Lord Glenconner i Oslo innrømmet de norske delegater 27. januar 1940 at de hadde vært ansvarlige for at skip ble holdt tilbake i de siste to måneder. — Lord Glenconner svarte at selv om de hadde rett til å gjøre dette, var det meget uklokt å prøve å oppnå noe ved et slikt trykk, han ville umiddelbart vende tilbake til London hvis det ikke ble stanset. Det lovet de å gjøre (s. 161).

Englenderne var også misfornøyd med utleie av norske skip til Italia (s. 156).

I februar 1940 klaget Norge over at amerikanske skip ble fritatt for å gå inn til kontroll i britisk havn og reklamerte med dette til skade for norsk skipsfart (s. 362).

Under handelsforhandlingene i London stilte englenderne 16. desember 1939 drastiske krav om at Norge skulle stanse all utførsel av hvalolje m. m. til Tyskland. Koht gav i utenrikskomiteen 22. desember opplysninger om disse krav og truselen om blokade.

Det tegnet til brudd hvis englenderne ikke ville lempe på sine krav. Dette kunne ført til en politisk krise i Norge, kanskje til oppsigelse av tonnasjeavtalen, det ville England ikke risikere selvom det kanskje kunne tvunget Norge til å kapitulere (s. 159). England gjorde derfor innrømmelser for hvalolje og fisk til Tyskland mot norske innrømmelser på andre punkter.

Det ble samtidig forhandlet med Tyskland. En norsk-tysk avtale ble sluttet 23. februar 1940, handelsavtalen med England 11. mars.

Det er ikke påkrevet å gå inn på enkelthetene i handelsforhandlingene, men forhandlingene om *malmeksporten* har interesse for okkupasjonens historie, de er utredet i avsnittet «The Iron-ore Problem» (s. 180—192). Selv om de fleste enkeltheter allerede er meddelt av Churchill, Reynaud og Mordal, fortjener Medicotts fremstilling oppmerksomhet fordi han gjengir de militære og sivile myndigheters uttalelser om fordeler og farer ved en stansning av malmtrafikken via Narvik, enten ved å legge ut miner eller

stasjonere britiske krigsskip i Vestfjorden.

«Nesten fra krigens første dag hadde avbrytelse av Tysklands måltilførsler fra Norge og Sverige interessert Mr. Churchill» (s. 180). Allerede 19. september fremholdt han i krigskabinetet muligheten av å legge miner i norsk territorialfarvann for å tvinge malmskipene ut i åpen sjø (s. 44). De franske ministre Daladier og Reynaud var like pågående, men Chamberlain og utenriksministeren Halifax hadde betenkeligheter.

Ministeriet for økonomisk krigsførsel fremholdt i en utførlig betenkning «both the pros and the cons of coercive action and did not give the War Cabinet a very clear lead».

En generalstabskomité drøftet valget mellom mineutlegging, helst ved Stadlandet, eller stasjonering av krigsskip i Vestfjorden.

«Tysklands første skritt ville sikkerlig bli et bydende krav om at Norge skulle hevde sine rettigheter som nøytral. Norge anså det russiske angrep på Finland som det første trin på en fremrykning mot Narvik, og den britiske regjeringen hadde bestemt at den ikke kunne gi det noen garanti mot russisk angrep. En britisk krenkelse av Norges nøytralitet kunne derfor fremskynde en tysk-norsk allianse [s. 185: precipitate a German-Norwegian alliance]. Men hvaenten i samarbeid med Norge eller ikke, ville sannsynligvis Tysklands første mål bli å etablere fly- og marinebaser i Syd-Norge. Det kunne godt lykkes i å gjøre dette og således i tilfelle være i en god stilling for å skjerpe sitt angrep på britiske marinestyrker og baser vanskeliggjøre kontrollen av noe britisk minnefelt i norsk farvann og forstærke angrep på britiske konvoier. Storbritannia kunne ikke forebygge en invasjon i Syd-Sverige som Tyskland kunne foreta for å sikre kontrollen over Grängesberg malmtorråd. En tysk fremrykning i det sydlige Skandinavia kunne fremskynde en russisk fremrykning til Narvik, og i dette tilfelle ville det bli meget vanskelig å opprettholde en britisk patrulje i Vestfjorden.»

Således var de militære myndigheter fullt oppmerksomme på at en krenkelse av Norges nøy-

traktet sannsynligvis ville utløse en tysk invasjon, kanskje også en russisk. Det eiendommelige er at de allerede vinteren 1939—40 regnet med strid mellom tyske og russiske interesser på den skandinaviske halvøy.

Den truende note til Norge 6. januar 1940 syntes å ha vakt en panisk frykt for at britiske krigsskip straks skulle trenge inn i norsk territorialfarvann. Kong Haakon protesterte 9. januar i telegram til den engelske konge.

Den svenske minister i London, Bjørn Prytz, overleverte 8. januar et skarpt memorandum til utenriksminister Halifax, men denne svarte at den svenske regjering i virkeligheten ville si: «Don't do it; but if you do, don't say anything about it», og Prytz var enig i at dette var hans regjeringens innstilling.

Sverige fryktet at den finsk-russiske krig øket sannsynligheten for en tysk invasjon.

Den britiske og den franske regjering overveiet dengang «et forsøk på å sikre kontroll av jernmalmens rute til Narvik som et biprodukt av hjelpesendingen til Finland gjennom Norge og Sverige; under disse omstendigheter var det åpenbart ukløkt enten å fremskynde en tysk invasjon i disse land eller å innvikle seg i en åpen strid med dem» (s. 190).

Aksjonen ble imidlertid bare utsatt. Svenskene søkte å overbevise den britiske regjering om at den overvurderte viktigheten av de svenske jernmalmleveransene og at en stansning av forsyningen via Narvik kunne fremkalle en tysk invasjon. Bankdirektør Marcus Wallenberg (junior) fremholdt dette 23. januar for utenriksminister Halifax likeledes et langt svensk memorandum av 5. februar. Men ministeriet for økonomisk krigsførsel fastholdt sitt syn på

Tysklands avhengighet av den svenske malm.

«En erkjennelse (s. 191) er viktig: «De allierte planer for en intervensjon i Finland som ville gi dem kontrollen av Nord-Skandinavia, var imidlertid meget sterkt påvirket av ønsket om å kontrollere malmgrubene. 5. februar ble de allierte det øverste krigsråd enige om å tilby Finland 100.000 tungtvåpnede tropper, og en måned senere spurte de Oslo og Stockholm om å tillate gjennomreise av allierte tropper. På dette tidspunkt hadde Norge og Sverige faktisk beskjed av Tyskland i utvetydig sprog at hvis allierte tropper til-

forskjell fra frivillige) kom inn i noen av landene ville Tyskland gripe inn, tillatelse ble derfor avslått, og sikkerlig har et større stykke god lykke aldri tilfalt dette land» (Storbritannia).

13. mars 1940 sluttet Finland og Russland fred. Men den franske regjering vedble å kreve mineutlegging i norsk farvann (s. 45). Churchill reiste 18 mars i kabinettet igjen spørsmålet om å hindre jernmalmsforsyningen over Narvik (s. 191).

Et norsk memorandum av 26. mars fremholdt at malmforsyningene til Tyskland via Narvik «hadde vært så ubetydelige at de neppe kan ha spilt noen rolle i dette lands krigsførsel» (s. 191).

28. mars besluttet det øverste krigsråd i London den mineutlegging som delvis fant sted

mandag morgen 8. april.

Da var den tyske invasjonsflåte underveis.

Av denne offisielle engelske publikasjon fremgår følgende kjensgjerninger:

1. Det hørte til forutsetningene for handelsavtalen av 7. desember 1939 at Sverige skulle få fortsette en malmutførsel til Tyskland av samme omfang som i fredstid.

I åtte måneder av året var utførsel fra Luleå mulig, England kunne ikke stanse den i Østersjøen.

2. Narvik var bare transithavn for denne tillatte utførsel av svensk malm til Tyskland og samtidig for en omtrent like stor utførsel til England.

Innenfor norsk farvann var Norge forpliktet til å beskytte malmbåtene mot angrep.

Malmtrafikken over Narvik var lovlig etter folkeretten, Norge behandlet begge de krigsførende parter ens.

3. Storbritannia øvet et langt sterkere press på Norge enn på Sverige.

4. De britiske myndigheter forutså at en alliert aksjon i Norge etter all sannsynlighet ville fremkalle en tysk motaksjon.

Herav trekker jeg den slutning at de alliertes planer mot Norge stred mot folkeretten. Videre anser jeg dem som dumme og skadelige ikke bare for Norge, men for de allierte selv.

Johan Scharffenberg.

4

Morgenblad

28/6.19